

HAR VI EN VIRKELIGHEDSSANS?

Johan Trettvik¹

Vores teoretiske forhold til virkeligheden er meget omdiskuteret, og særlig spørgsmålet om, hvorvidt vores viden afspejler noget virkeligt, er centralt i diskussionen af begrebet om virkelighed. I psykologien har det sat sine spor ved enten en reduktionistisk holdning til sit genstandsfelt eller en mere eller mindre relativistisk holdning. Denne artikel forsøger at undersøge, om der kan præsenteres et grundlag for at hævde, at vi har en grundlæggende perceptuel tilgang til virkeligheden, en virkelighedssans i betydningen af, at vi faktisk godt ved, om det, vi står over for, er virkeligt eller ej.

Upon the whole, I am inclined to think that the far greater part, if not all, of those difficulties which have hitherto amused philosophers, and blocked up the way to knowledge, are entirely owing to ourselves – that we have first raised a dust and then complain we cannot see.

– George Berkeley

1. Indledning

Handler psykologien om noget virkeligt? Er psyken virkelig? Er virkeligheden virkelig? Ja, ja og ja, ville et hurtigt svar være, og af gode grunde, men så let slipper vi ikke. For i psykologi er der, og har der nok altid været, en stor grad af epistemologisk frihed. 'Det er så dit paradigme, her er mit', er en ofte udtalt præmis for diskussionen. En tilsyneladende banal og uskyldig konstatering af, at virkeligheden er en faktisk kendsgerning, kan hurtigt føre til ophedede diskussioner, særlig hvis andre får fornemmelsen af, at der er et metodologisk diktat eller et epistemologisk bånd på vej. Hvis man tror, man kan hente hjælp fra den filosofiske behandling af emnet, så går man skuffet fra litteraturen om virkelighedsemnet, for her bliver man hurtigt forvirret på et højere plan. Før man ved af det, er man enten del af en kulturel vilkårlighed, en social simulationsmaskine eller reduceret til en hjerne, der styrer ens fødder rundt i noget, den åbenbart ikke selv er en del af.

Personligt er jeg interesseret i perceptionspsykologi, og som så mange andre steder i psykologien ser man i stigende grad de neurovidenskabelige forklaringer snige sig ind og erstatte psykologiske forklaringer. For at forklare, hvordan man genkender objekter og finder vej rundt i byen, er det

1 Ekstern lektor på Psykologisk Institut, Aarhus Universitet og på Elektronik og IT, Aalborg Universitet. Henvendelser om artiklen kan rettes til trettvik@hum.aau.dk.

ikke nok at give en forklaring på et psykologisk niveau, man må finde neurologiske årsager til, at det kan lade sig gøre. Karl Lashley skrev engang noget i stil med, at neurologi og psykologi var et godt match, da neurologien var rig på fakta, men fattig på principper, mens psykologien var fattig på fakta, men rig på principper (se Beach, Hebb, Morgan & Nissen, 1960). Hvad kunne der gå galt? Måske at det viste sig, at psykologiens principper ikke var så rige endda? En grund til dette er, at vi er startet fra det forkerte udgangspunkt, idet psykologi som fag og profession er startet i filosofiens historiske tankekonstruktioner frem for i den daglige praktiske hverdag.

Det betyder ikke, at der ikke er blevet forsøgt andre tilgange til de psykologiske fænomener. I denne artikel vil det primære udgangspunkt være Gibsons (1986) økologiske tilgang, da denne starter med perceptionen i miljøet, et udgangspunkt, som det vil blive argumenteret for, er vigtigt for en realistisk tilgang, i hvert fald af den her fremlagte karakter. Det er dog værd at nævne, at Gibson ikke er alene om at have et økologisk udgangspunkt; dette finder vi også hos blandt andre Brunswik (1956) og dennes økologiske probabilistiske tilgang, Bronfenbrenners (1979) økologiske udviklingsmodel og Barkers (1968) økologiske psykologi. Men tager man indholdet af de populære lærebøger inden for eksempel kognitionspsykologi som et vidnesbyrd om, hvordan den etablerede del af psykologien ser på fænomenerne, så er der meget, der tyder på, at det har været forgæves. En af de centrale pointer bag ved de forskellige tiltag til en "økologisk psykologi" er at få en psykologisk relevant sprogbrug og forståelse af omverdenen, som kan danne udgangspunkt for en forståelse for psykens udfoldelsesmuligheder. Barker og hans kolleger (1968; Schoggen, 1989) fandt eksempelvis gennem majsommelige observationsstudier, at man kan beskrive forskellige steder som "behavior settings", og at disse "settings" var bedre til at forudsige individuel adfærd end individuelle træk, personlighed, intelligens og andet.

Jeg har stadig til gode at finde en lærebog, som starter med en beskrivelse af det miljø, hvor mennesker befinder sig; i stedet er der rigelige beskrivelser af hjernens funktioner og forklaringer ud fra disse. Psykologi er næsten sygeligt optaget af "det indre" eller "mentale", og til dette formål passer hjernetilgangen som hånd i handske. Blandt andet dette, koblet med de positivistiske undertoner inden for dele af psykologien, har medført en modreaktion, hvor den epistemologiske frihed bliver "reddet" fra de mekanistiske hjerne-modeller ved at forkaste forestillingen om sandhed, objektivitet og virkelighed og adoptere sociologiske og antropologiske metodologier. Der er flere "bevægelser" i denne retning, men den mest kendte betegnelse er nok postmodernisme eller socialkonstruktionisme. Dette er forståeligt, men løser desværre ikke problemet, det forstærker det derimod. Den psykologiske virkelighedsforståelse og det selvstændige beskrivelsesniveau, som berettiger fagets eksistens, tømmes fra den ene side og relativiseres fra den anden. Reed (1996) taler om, at psykologi klippes nedefra og slås ovenfra.

Så hvad skal der til, hvis nu ikke man kan finde sig til rette i denne situation? Denne artikel vil prøve at undersøge, hvad der skal til, for at vi kan tale om, at vi har en virkelighedssans, en opfattelse af, om noget er virkeligt eller ej, som baserer sig på vores perception af vores omgivelser. Hvad vil det sige at have en virkelighedssans? I daglig tale er det ofte omtalt som noget, andre mangler, men bag ved denne facade ligger der en grundlæggende fornemmelse for virkelighedens karakter, som ikke kun kan beskrives som en "evne" (jf. ordbogsdefinitioner). Man kunne sige, at psykologisk og psykiatrisk behandling er fyldt med folk, som har problemer med virkelighedssansen, og mange eksperimenter sættes op på måder, som fjerner muligheden for at undersøge, hvordan det præsenterede (stimulus) virkeligt er til stede. I et forsøg på at starte et andet sted end bag de støvskyer, som Berkeley nævner, vil vi her tage udgangspunkt i vores oplevelse og opdagelse af virkeligheden.

Først kigger vi på begrebet virkelighed for at finde ud af, om der er noget at redde, og forsøger at etablere en slags udgangspunkt i et praktisk (eller naivt) virkelighedsbegreb. Herefter kan vi fortsætte til perception for at forstå, hvad der menes med "sans" i denne sammenhæng, inden artiklen ender i et forsøg på at etablere en forståelse af noget, vi alle har eller burde have: en virkelighedssans. I artiklen indgår der både teoretiske og filosofiske argumenter, og nok med en vis overvægt til det filosofiske. Det er naturligvis ikke mærkeligt givet genstanden, men det er faktisk en underliggende hypotese, at de fremlagte argumenter og påstande dels har psykologisk relevans, og dels bør kunne undersøges empirisk. Det er altså ikke tænkt som endnu et bidrag til den filosofiske lænestol om emnet, selvom denne nok rykker lidt i læseren under læsningen.

2. Virkelighedsbegrebet

Selvom vi ikke skal dykke for dybt ned i filosofiens tusindårige diskussion om virkelighedens virkelighed, så er det nødvendigt meget kortfattet at pege på, hvordan virkeligheden som regel forstås i det filosofiske perspektiv.

At kalde virkelighedsbegrebet for omdiskuteret er nok at underdrive, og emnerne er mange, men diskussionen handler ofte om, hvorvidt vores viden kan verificeres af noget andet end vores viden selv. Har vi erkendelsesmæssigt adgang til en verden, som alligevel ikke afhænger af vores erkendelse af den? De, der måtte mene, at vi har, eller kan have, en sådan adgang, kaldes som regel realister, og den filosofiske forståelse for 'realisme'. Arthur Bentley sagde engang, at en isme er en sammenklumpning, og der findes da også mange forskellige former for realisme. Bare for at nævne de mest typiske har vi naiv, direkte, ny, kritisk, transcendental, konstruktiv, repræsentativ

og beskeden.² En typisk og ofte anvendt definition kan dog findes i nedenstående citat:

“The view that material objects exist **externally** to us and **independently** of our sense experience. Realism is thus opposed to idealism, which holds that no such material objects or external realities exist apart from our knowledge or consciousness of them, the whole universe thus being dependent on the mind or in some sense mental”

(Hirst, her fra Devitt, 1984, p. 11, min fremhævning).

Her opridser Hirst dels betingelserne for, at vi kan tale om en virkelighed (at materielle objekter *eksisterer* uafhængigt af vores sanser), og hvilken opposition, realisme har set sig selv i. At kalde oppositionen for ‘idealister’ er nok diskutabelt, da mange af disse ofte antager en form for realisme, og den typiske adskillelse vil nok snarere være termen ‘anti-realisme’, hvilket også er den opposition, som Bhaskar (2008) sætter sin ‘trancendentale realisme’ op i mod, og som Harré (1986) diskuterer sin ‘beskedne videnskabelige realisme’ mod. Harré beskriver det på denne måde:

“The problem, for realism, is often thought to be epistemological. Could any of our techniques for studying the world as it is manifested in experience provide us with reliable knowledge of the unobservable reaches of a reality existing independent of ourselves?” (Harré, 1986, p. 34).

Den postmoderne tilgang, som den for eksempel kommer til udtryk hos Gergen, bliver ofte kaldt for anti-realistisk og formår da også ofte at distancere sig selv fra en traditionel, realistisk position. Gergen (2001) peger på, at dette skyldes, at virkelighedsbegrebet i realismen ofte er fanget af ‘modernistiske’ antagelser om verdens objektive erkendbarhed, af sproget

---

2 Overordnet deler de fleste realismeformer sig i to grupper, direkte og indirekte realisme. Det er uden for denne artikels rækkevidde at gøre rede for disse forskellige positioner, men nedenstående er en meget kort beskrivelse af den centrale adskillelse. Den direkte realisme rummer de realismeformer, som antager, at der er et umedieret forhold mellem vores oplevelse af objekter og objekterne. Dette ses både i den naive realisme og den nye realisme, hvor sidstnævnte er et forsøg på at udvide William James’ (2003) radikale empirisme, som tager udgangspunkt i ‘pure experience’. Her er oplevelse og det oplevede end ikke adskilt, men en udvidelse. Indirekte realisme er den overordnede ramme for forskellige realisme, som antager, at selvom der er en virkelig verden uden for vores opfattelse af den, så er vores adgang til den medieret af indre processer. Fx i repræsentativ realisme er der en adskillelse mellem de primære kvaliteter (de ydre) og de sekundære kvaliteter (de indre). Den konstruktive realisme kan enten være en videreførelse af den repræsentative, som det ses hos Gregory (1998), eller den kan være en videnskabelig model, hvor beskrivelse afvises, og det videnskabelige mål er konstruktion. Transcendental, kritisk (Bhaskar, 2008) og beskeden (Harré, 1986) realisme er forsøg på at adressere de kritikpunkter, som begge overordnede realismeformer har været udsat for.

som en sandhedsbærer og af en (over-)individualisering af viden. Disse er antagelser, som den postmoderne tilgang er i markant opposition til, og blandt andet af disse grunde er postmodernisme (og for den sags skyld socialkonstruktivismen) ofte identificeret som anti-realistisk. Men Gergen fremhæver ligeledes, at diskussionen ikke går på, om noget eksisterer uden for en social praksis eller ej:

“In this sense, what one takes to be the real, what one believes to be transparently true about human functioning, is a by-product of **communal construction**. This is not to offer a form of linguistic solipsism or reductionism; it is **not** to say that nothing exists outside linguistic constructions. Whatever exists simply exists, irrespective of linguistic practices. However, once one begins to describe or explain what exists, one inevitably proceeds from a forestructure of shared intelligibility”
(Gergen, 2001, p. 806, min fremhævning).

Forskellene både mellem de forskellige realismeformer og til anti-realismen synes derfor primært at være, på hvilken måde vi kan vide, om det, vi oplever, nu også er, som det *virkeligt* er. Og i denne sætning afslører hele den filosofiske sammenfiltrering sig, og bag definitionen og ismerne ligger en række antagne dikotomier, som næsten per definition må mane til en form for konflikt.

2.1. Dikotomier i begrebet

Tabel 1 viser nogle få af de dikotomier, som virkelighedsbegrebet ofte konceptualiseres inden for. En tilbundsgående analyse af begrebet ville kræve, at hver af disse dikotomier blev underkastet et nærmere eftersyn, så man kunne komme bag overfladen og eventuelt redefinere forståelsen. Dette er ikke muligt i denne artikel, hvis det overhovedet er muligt i nogen artikel, men jeg vil for forståelsens skyld kort pege på et par af de vigtige.

Udenfor	Indenfor
Uafhængigt	Afhængigt
Objektivt	Subjektivt
Absolut	Relativt
Sandt	Falsk
Ontologisk	Epistemologisk

Tabel 1: et udsnit af dikotomierne bag virkelighedsbegrebet.

Udenfor og indenfor er en af de dikotomier, som er eksplicit i ovenstående definition af realismen eller synet på, om virkeligheden er erkendelsesmæssigt mulig. På forskellig vis hænger det sammen med afhængigt og uafhængigt samt objektivt og subjektivt. Alle disse par er ofte anset for at være

disjunkte, hvor positionen skifter fra det ene til det andet. På denne måde maler realisten sig op i et hjørne, hvor det bliver nemt for anti-realisten at argumentere mod den videnskabelige værdi af et virkelighedsbegreb. For hvis det er udenfor, og det, der foregår, sker indenfor, hvorfor så bekymre sig om udenfor? Og hvordan kan man 'bevise', at det udenfor, man antager, er et egentligt udenfor, når den eneste måde at forstå det på, er indefra?

Det største problem, disse begrebspar skaber, er dog glidningen mod fysikalismen som en base for al anden videnskab. For det, som er udenfor, og uafhængigt af viden og perception, antages ofte at være den del af materien, som er livløs og derfor ikke-perciperende. En sådan antagelse, som muligvis forklarer den moderne fascination af hjerne-forklaringer inden for psykologi, kan spores tilbage til oplysningsfilosoffernes forsøg på at komme fri fra det religiøse dogme og forstå 'naturen' ud fra antagelsen om mekanisme og årsag-virkning. Disse forsøg ledte til en fysik, som kunne beskrive verden, som den 'er', uafhængigt af, om vi ser på den eller ej. Konsekvensen var dog, at "... the metaphysics of Descartes and Newton resulted in the description of a 'real world' that had all the properties of the sensible world except the vital property of being seeable" (Stebbing, 1960, p. 78). For at løse problemet med, hvordan vi kommer fra en *fysisk* verden uden mening og til en *oplevelt* verden med mening, har psykologer og andre videreført skellet, men udvidet det konstruerende 'indre'. Dette nødvendiggør alle den kognitive psykologis yndlingsbegreber, såsom hjerne, modeller, mentale repræsentationer, hukommelse og skemaer til at danne en solid indre verden på baggrund af en basal, men meningstom, fysisk verden.

Absolut og relativt er også nogle gange betragtet som universalisme og partikularisme, men det ændrer ikke på, at disse to også betragtes som et enten-eller. På mange måder er det ikke idealismen, som er realismens 'væreste fjende', men den epistemologiske relativisme, som den fx kommer til udtryk i visse postmoderne tilgange (Kaufman, 2002). 'Fjendebilledet' afhænger dog af, om *relativisme* i denne forstand betyder *vilkårligt* og uden nogen former for *regularitet*. Menté (1995) har argumenteret mod, at diverse såkaldte relativistiske positioner hos for eksempel Goodman og Rorty skulle være uden nogen grænser. Tværtimod mener fx Goodman, at det er en "radical relativism under rigorous restraints" (her fra Menté, 1995, s. 391).

På det psykologiske niveau virker det absolutte og det relative dog ikke særlig psykologisk interessant. Det, som synes relevant for en organisme og for den sags skyld også for et menneske, er, om vores omgivelser er vedvarende eller forandrer sig (Gibson, 1986), men det er ikke det samme, som at det, som varer ved, er absolut eller universelt, mens det, som forandrer sig, er relativt eller partikulært. I meget lange tidsforløb er alting foranderligt, og i meget korte tidsforløb er det meste rimeligt vedvarende. Og netop tidsperspektivet er det centrale, i hvert fald hvis vi skal forsøge at opløse denne disjunkte modstil-

ling mellem det universelle (som det virkelige) og det relative (som det anti-virkelige). Både det, som varer ved, og det, som forandrer sig, er virkeligt.

Det andet og centrale aspekt er, at der ikke findes objekter, som ikke er relaterede til andre. Hvis vi prøver at tænke på vand og danner et klart 'indre billede' af vand. Hvor er vandet? I en kop? I en flodseng? Noget andet? Hvor er koppen eller flodsengen placeret? Bemærk, at forestillingen ikke nødvendigvis var så specifik, at den kunne besvare de efterfølgende spørgsmål. Alle objekter har en placering i tid og rum, eller som Mammen har kaldt det, så har objekter både en numerisk identitet og en kvalitativ identitet (Mammen, 1994b; Mammen, Engelsted et al., 2000). I filosofi er det et gammelt mysterium, hvordan en lige pind, som nedsænkes halvt i vand, kan komme til at se bøjet ud. Den kan jo ikke være begge dele, lyder protesten, hvilket introducerer den klassiske mistænkeliggørelse af de perceptuelle systemer. Der er dog to forvirringer i dette. Den ene er, at der er forskel på, om man bliver spurgt om, hvordan noget ser ud, og hvordan noget er (Kennedy, Green, Nicholls & Liu, 1992). Dette ses ofte diskuteret som et spørgsmål om instruktionsbias inden for eksperimentalspsykologien og er ganske interessant, men det er den anden forvirring, som bør have vores interesse her. Det er jo sådan, at pinden ser bøjet ud pga. vandets brydning af lys, og her er det så, at mysteriet ophæver sig, da det, hvis vi tager vandet med i vores opfattelse af pinden, faktisk ville være mærkeligt, hvis pinden *ikke* så bøjet ud. Pointen med denne historie er, at al perception af objekter er samtidig perception af andre omkringliggende objekter, og alle objekter i vores omverden er i relation (eller relative) til andre objekter. De er *indlejrede* i hinanden (Gibson, 1986). Forståelsen af det vedvarende og foranderlige samt af indlejring er et centralt udgangspunkt for at opbygge et psykologisk relevant virkelighedsbegreb, men for nu lader vi det ligge.

Ontologi og epistemologi er det mest overordnede par, hvor læren om væren og læren om erkendelsen står over for hinanden som adskilte discipliner. Her synes valget at være mellem en ontologisk reduktionisme (eller 'nothingelsebuttery' som Julian Huxley ifølge Lorenz (1973) har kaldt det) og en epistemologisk relativisme, hvor ingen viden kan afgøres ud fra kriterier, som ligger uden for det sprog, den selv er skabt i.

Hos Harré finder man det udtrykt ved, at "*our knowledge and the real world are different kinds of beings. Knowledge and the states of the world are not related in the way that photographs are related to their subjects*" (1986, p. 34). Harrés løsning, i hvert fald i hans 1986-bog, er at dele det epistemologiske op i tre dele, en epistemologi for almindelig perception, en epistemologi for væren, som kan observeres gennem historiske og tekniske analyser, og en epistemologi, som er uden for de menneskelige observationsmuligheder. Harré peger i øvrigt på, at den eneste måde at starte med en epistemologi for almindelig perception på, er at starte enten med udgangspunkt i Gibson eller i hvert fald det samme sted, hvilket vi vil kigge lidt nærmere på i næste afsnit.

Når man kigger lidt nærmere på begrebsdikotomierne, viser det sig dog, at de ikke er modsætninger, men enten er opmærksomhedspoler (som Gibson (1986) kalder det) eller indlejrede i hinanden. For eksempel er subjektivt og objektivt mere et spørgsmål om, hvor vi fokuserer vores opmærksomhed, end det er et spørgsmål om et egentligt ontologisk snit i verden. Udenfor og indenfor er ikke engang poler, da de ikke findes på samme kontinuerte linje. Her finder vi, at det udenfor, man antager, må indeholde eller omslutte et indenfor. På samme måde er ontologi og epistemologi ikke på samme niveau. Konsekvensen af sammenblandingen er, at ontologi er om det, som eksisterer (væren), det uforanderlige, det primære og det virkelige, mens det epistemologiske (viden) er 'sekundær' og foranderlig og som konsekvens uvirkeligt eller ikke-eksisterende. Hvis vi derimod fastholder, at viden er virkelig og eksisterer, og samtidig mener, at det ontologiske er noget andet end det epistemologiske, så virker det, som om erkendelse også er uafhængig af vores erkendelse af erkendelsen. Vores viden om verden må være uden for vores viden om verden, for at viden skal være virkelig. For at undgå dette paradoks må epistemologi være en del af det ontologiske og ikke stå over for det ontologiske. Sprog, samfund, institutioner, tænkning og den slags er lige så virkelige som sten og sand og som atomer og partikler og uden at kunne reduceres til dette. Demokrati og diktatur er to væsensforskellige praktiske og erkendbare aspekter af virkeligheden, som ikke kan forstås ud fra molekyler, og man skal ikke være længe det ene sted for at kunne skelne det fra det andet sted.

Så indtil nu er vi ikke rigtig kommet så langt med at etablere en forståelse af virkelighedsbegrebet ved at se på, hvordan det er behandlet i filosofisk forstand. Arbejdet med at rage virkeligheden ud af den filosofiske ild er, om man så må sige, et langstrakt projekt. Så måske skal vi blot starte med en arbejdshypotese og se, hvor det leder os hen.

2.2. Det banale, men forhåbentlig praktiske virkelighedsbegreb

Der er i ovenstående gennemgang blevet både hugget hæle og klippet tær for at udpege et virkelighedsbegreb, som er grundlæggende ubrugeligt, i hvert fald fra et psykologisk udgangspunkt. Det betyder ikke, at der ingen virkelighed er, men at begrebet ikke fanger eller kan række til det, vi har brug for. En mulighed er, at der er blevet tænkt for meget over virkelighedsbegrebet, som dermed er blevet unødigt kompliceret.

Så lad os starte med en meget banal og meget naiv forståelse af virkeligheden. Virkeligheden er det, der faktisk sker omkring os, det, som er sket, og det, der kan ske. Det, som ikke er virkeligt, er indbildning, forestillinger og drømme om det faktiske. Det kan også være det, vi har stereotyper om, og indholdet af propaganda og reklamer. Disse er virkelige fænomener, men hvor virkeligt det, de handler om, er, er ofte mere tvivlsomt. Det er det umulige og fiktionen versus det faktiske. *Faktisk* har naturligvis rod i ordet fakta, som er et af stridspunkterne i ovenstående diskussion (findes der fakta, eller

er det sproglige/socialt konstruktioner?). Det er en rimelig indvending mod 'fakta', at vi historisk set har oplevet, at fakta den ene dag er ikke-faktuelt den næste, og der er ingen tvivl om, at vi bør omgås ordet med en vis omhu. Fejl og kulturelle indstillinger ændrer dog ikke ved, at fakta er noget, der er, og som nogle gange med møj og besvær kan afdækkes og forstås. Virkelighedsbegrebet henviser til det, som er 'materielt' og 'substantielt' eller virkende, om det så kommer til udtryk i objekter og stof, i processer, ideer, tanker eller sprog eller i sociale konstruktioner og institutioner. Det er det, som omgiver os, og som vi er indlejret i. Det er det, som gør psykologiske fænomener mulige, og det, som gør teorier om samme mulige. Det er tilgængeligt for os og for andre. Nogle dele af virkeligheden varer i kort tid, mens andre dele af virkeligheden varer i lang tid. Og den sidste antagelse, som nok er den mest kontroversielle, er, at vi har adgang til denne virkelighed, fordi vi er en del af den, og fordi vores perceptuelle systemer evolutionært og ontogenetisk har udviklet sig i den. Denne adgang er ikke en en-til-en-korrespondence, da virkelighedens objekter og begivenheder ikke er singulære, men mangesidede. Adgangen er personlig, men kan deles.

Det 'praktiske' i denne forståelse er, at det gør det muligt uden skam at foretage observationer om miljøets håndgribelighed, uden at vi nødvendigvis skal forholde os til metafysiske spørgsmål. Dette er nødvendigt, for at vi kan flytte psykologien fra det Spekulative 'Aristoteliske' niveau, som Lewin (1936) kaldte det, og over til det Konstruktive 'Galilæiske' niveau (se også Mammen, 1994a). Det næste trin i at etablere, hvordan vi kan forstå vores 'sans' for denne virkelighed, er at undersøge, hvad der menes med sans og perception.

3. Sans som perceptuelt system

I traditionel forstand er sanser noget med receptorer, men vi har ikke en særlig receptor for virkeligheden, ligesom vi ikke har et område i hjernen, der bearbejder virkeligheden. Inden vi kommer til det, er det lige nødvendigt at undersøge, hvad der kan menes med en 'sans' i denne forbindelse.

Af sanser er der traditionelt set og siden Aristoteles fem af slagsen (der er flere, men lad nu det ligge). Johannes Müller definerede sanser som noget, der havde med specifikke nerveenergi at gøre, og sagde dermed, at der kun er tale om sansning, når receptorerne bliver aktiveret af den energiform, som de er specialiseret til. For eksempel er den visuelle sans afhængig af stimuleringen af lyssensitive receptorer i øjet. Med udgangspunkt i dette princip eller denne lovmæssighed, som Müller selv kaldte det, pegede Helmholtz på nødvendigheden af *ubevidste slutningsprocesser*, da det eneste, som perception havde direkte adgang til, var det, som receptorerne sendte videre, altså det sensoriske signal. Begge forståelser har rødder tilbage i filosofien, men her finder vi dem formuleret inden for en perceptionspsykologisk ramme, og

på denne måde bliver de i høj grad udgangspunktet for en grundlæggende antagelse inden for megen psykologi, nemlig at visuel perception starter med et billede på nethinden og bearbejdes og transformeres til et mentalt billede af omverdenen eller en indre model af samme. For nogle år siden var den bagvedliggende antagelse styret af en teknologisk analogi til computerens måde at arbejde på, og i dag finder vi samme sæt af antagelser inden for det neurologiske paradigme, som synes at have afløst noget af sprogbrogen i psykologi (for en diskussion af dette inden for emotioner, se fx Brinkmann, 2006).

Artiklen her handler ikke om, hvordan denne forståelse af perception er problematisk i forhold til at forstå perception, som det udfolder sig i den daglige praksis, men en kort sætning fra Harrés behandling af emnet opsummerer dog meget godt problemet i artiklens kontekst.

“Once we have accepted the idea that states of the world cause sensations which somehow – by reading (Reid), by classifying (Fodor) or by hypothesis testing (Gregory) – are assembled and/or transformed into perceptions that represent those states, **the cause of realism is lost**” (Harré, 1986, p. 156, min fremhævnings).

Kritikken af og diskussionen om den økologiske tilgang til perception og psykologi fokuserer ofte på, hvad der kan menes med, at vores perception er ‘direkte’, som Gibson (1986) påstår. Betyder det, at vi ingen forudsætninger har i vores møde med omverdenen, hvilket synes at være essensen i Fodor & Pylyshyns (1981) kritik. Her indvender de – og hvis denne forståelse står for troende, så nok også rettelig – at en direkte adgang til information i det omgivende lys er utilstrækkelig til at afgrænse, hvad der faktisk perciperes, med mindre dette gøres trivielt. For eksempel kan man sige, at det, der gør noget til en sko, er de invariante informationer, som gør den til en sko, men dette er jo en tautologi og tomt. Jeg vil i nedenstående undgå brugen af ‘direkte perception’, om end Fodor & Pylyshyns behandling af begrebet ikke nødvendigvis er inden for rammerne af en økologisk tilgang (se fx Turvey, Shaw, Reed & Mace, 1981, for et modsvar).

3.1. Perception som system

Lad os derfor starte med at antage, at det perceptuelle system er et aktivt system, som har den funktion for et dyr eller menneske at opsamle informationer om de muligheder på godt og ondt, der er i omgivelserne. I denne antagelse ligger der en del konsekvenser gemt. At det er et aktivt system betyder, at det selv skal kunne hente de relevante informationer, som er til stede i miljøet. Da de perceptuelle systemer jo ikke kan løsrives fra organismen, betyder det også, at vi får en bredere definition af perception end noget, der mentalt rekonstrueres ud fra et utilstrækkeligt sensorisk input. Det visuelle system består ofte af to øjne i et hoved på en hals på en krop med lemmer, som kan bevæge dyret gennem miljøet. Det er det visuelle perceptions-system. Det auditive er tilsvarende ofte to ører, som sidder på hver sin side

af hovedet på en hals osv., det gustatoriske er en tunge i munden i hovedet osv. og så fremdeles med de øvrige systemer. Hvordan afgør man, hvor en duft af brød kommer fra? Man snuser lidt i luften, tager et par skridt frem og tilbage, virrer måske lidt med hovedet og prøver så at følge den kemiske spredning af 'duftsporet', indtil man enten taber det eller finder kilden. Hvordan ser vi et objekt i verden? Ikke fra en enkelt position (medmindre nogen eller noget hindrer vores bevægelse), men ved at bevæge os imellem mange forskellige positioner. Derfor ser vi ikke verden som flad og uden bagside, men i dens egentlige tre (eller fire om man vil) dimensioner.

Dette betyder, at vi som mennesker med fungerende perceptuelle systemer er konstant udforskende, undersøgende og afdækkende på det helt basale perceptuelle plan og ikke kun på det mere intellektuelle plan, hvor begreber som nysgerrighed og motivation ofte behandles. Selv i søvnen er vores perceptuelle systemer gearede til at opsamle informationer om omgivelserne, om end på et noget lavere blus end i vågen tilstand.

En anden konsekvens er, at der er information i og om omverdenen. Dette udtrykker Gibson (1986) som, at verdens objekter og begivenheder er *specificeret* i de forskellige energiformer, der nu eksisterer (lys, lyd, kemi etc.). Og ikke blot er omgivelserne specificeret tilstrækkeligt, de er også over-specificeret. Der er mere information om omgivelserne, end vi normalt bruger. Dette gælder naturligvis i første omgang for det, vi kalder den basale perception (eller det, Harré (1986) kalder 'generic perception'), og man kan naturligvis diskutere, hvor langt man kan strække forståelsen til andre psykologiske fænomener end perception (se fx Michaels & Carellos (1981) forsøg på at udstrække det til humor).

Vi må ikke glemme, at perception er noget, som foregår over tid, som en afdækning af de vedvarende og foranderlige strukturer, der specificerer omverdenen. Tid er lidt et problembarn inden for meget psykologi, og ofte må man ty til hukommelsen for at tilføje det tidsmæssige perspektiv. I denne form for realistisk tilgang til psykologi er det en integreret del af perceptionen at opsamle vedvarende strukturer, men denne diskussion er for omfattende at behandle her (se dog Gibson, 1975).

Endvidere er perception ikke et spørgsmål om at *danne* eller *skabe* mening, men om *udtrækningen* eller *opsamlingen* af mening. Her taler vi ikke om 'meningen med tilværelsen' eller den slags vigtige, men dog højere ordens eksempler, men mere om de basale spørgsmål om muligheder i miljøet. Omgivelserne er meningsfulde for os, da de tilbyder muligheder for vores aktivitet, noget, som afdækkes af den udforskende aktivitet over tid.

Sidst i denne ultrakorte opsummering af de perceptuelle systemers overordnede virkemåder bør nævnes de to centrale begreber exteroception og proprioception. Det første henviser til ovenstående opsamling af information om det, der foregår i miljøet, som objekter og begivenheder, og det andet er den samtidige perception af én selv i miljøet. Proprioception tilskrives ofte et særskilt sansesystem, som kommer fra sanseceller i muskler og led, og disse

er helt sikkert vigtige sensoriske kanaler for lemmernes position og belastning. Dog overses ofte en langt mere omfattende kilde til perception af selvet, hvor information om vores krop og de aktiviteter, vi foretager, i stor udstrækning opsamles af de øvrige perceptuelle systemer. Når jeg skriver dette på min computer, er min bevidste opmærksomhed naturligvis rettet mod de ord, jeg forsøger at producere, koblet med den konstante indre dialog om deres betydning og præcision eller mangel på samme. Men i det visuelle felt optræder også mine fingre på tastaturet, mine arme og en del af min overkrop. Min næse er allestedsnærværende (onde tunger ville sige, det er, fordi den er stor), og mine briller er blevet så meget en del af mig, at kanten næsten er blevet til en slags synlige bryn. Jeg kan høre de lyde, jeg skaber, og er ganske god til at adskille dem fra de lyde, jeg ikke skaber. Jeg kan smage min egen mund og føle armene, som hviler på bordet. En gang imellem lægger jeg hovedet i hænderne for at 'tænke', og her har jeg visuelle og taktile informationer om min position. Kort sagt, kroppen er en del af de informationer, som opsamles af de perceptuelle systemer. Dette er vigtigt, da denne opsamling, uden en bevidst opmærksomhed, som den ofte er, er fuldstændig fundamental for vores opfattelse af verden ved at give os en målestok for omgivelserne. Er noget inden for rækkevidde eller ej, kan jeg komme igennem åbningen, kan jeg sidde her, eller kan jeg gå på overfladen, er alt sammen noget, som kun kan afgøres, hvis jeg 'kender' min kropps dimensioner, og det gør jeg, fordi den er i mit perceptuelle felt.

Så selv-perception er baseret på forskellige perceptuelle systemer og er uadskillelig fra perceptionen af omverdenen. Hypotesen, som vi skal kigge på i næste afsnit, er så, at man kan forstå en virkelighedssans på samme måde, som et forhold ved de perceptuelle systemers opsamling af informationer om omverdenens virkelighedskarakter.

4. Virkelighedssans og -perception

Indtil videre har jeg i denne artikel forsøgt at etablere et naivt eller praktisk realitetsbegreb og dernæst at etablere en forståelse af de perceptuelle systemer som aktive, udforskende, informationsopsamlende og tidsmæssigt udstrakte. Nu er det på tide at vende sig mod, hvad det så er ved virkeligheden, som det perceptuelle system skal kunne opsamle information om. Det kan ikke blot være genstandene eller mulighederne selv, da dette jo ikke ville fordre nødvendigheden af at tale om en egentlig virkelighedsperception.

"I suggest that perfectly reliable and automatic tests for reality are involved in the working of a perceptual system. They do not have to be intellectual. A surface is seen with more or less definition as the accommodation of the lens changes; an image is not. A surface becomes clearer when fixated: an image does not. A surface can be scanned; an image cannot" (Gibson, 1986, p. 257).

Vi kan komme tættere på objektets overflader, vi kan se nærmere efter, og hvis vi kigger direkte på noget, så bliver det skarpt i vores synsfelt. Dette er til forskel fra et billede, men hvad med et faktisk foranliggende objekt til forskel fra en indre forestilling om objektet? Hvordan skelner vi dem? Fantasier og forestillinger er naturligvis også virkelige hændelser og fænomener, men de er ikke nødvendigvis *om* noget, der er virkeligt. Jeg kan godt forestille mig, at den føromtalte pind bøjer i et forestillet vandbassin, men jeg kan også godt forestille mig, at den ikke gør, eller at den bliver til noget andet ved at blive sænket ned i vand. Min forestilling om virkeligheden er ikke nødvendigvis begrænset af, hvad der er muligt, men snarere af mine erfaringer.

“The most decisive test for reality is whether you can discover new features and details by the act of scrutiny” (ibid.). Kan vi se nye detaljer eller ej, er også information, om det er virkeligt eller en forestilling om noget, der ikke er, da vores forestilling baserer sig på vores erfaring og derfor er delvis begrænset af denne, mens denne basale del af vores omverden ikke styres af, hvad vi ved eller har set tidligere. Dette punkt kan naturligvis diskuteres, da det er åbent, hvad vi mener med ‘nyt’, at vores forestilling jo ikke behøver at begrænses af erfaringen, men kan hjælpes på vej af fantasien, og at det har været diskuteret, om man kunne se ‘nye’ former i flertydige figurer (fx Chambers & Reisberg, 1985). Men det er en simpel observation, at hvis ikke vi ved, hvad der står på bagsiden af bogen, så kan vi kun afgøre det ved at vende den om og se efter. Og det er denne afdækkende, udforskende og grundlæggende kropslige aktivitet, som er udgangspunktet for, om noget er virkeligt i forstand af faktisk foranliggende eller ej.

En tredje kilde til information om, hvorvidt noget er virkeligt eller ej, er den måde, som det forsvinder ud af syne og kan komme tilbage igen, på. Hvis en genstand forsvinder rundt om et hjørne eller bag et andet objekt, enten ved egen eller andres kraft, eller ved at man selv bevæger sig rundt, så kan det komme til syne igen. Denne form for transformation (reversibel til-dækning) er af en fundamentalt anden karakter, end hvis objektet opløses, smadres, knuses eller brændes (Gibson, Kaplan, Reynolds & Wheeler, 1969). Verden er kontinuert, undtagen når vi ødelægger den. Dette er naturligvis banalt for de fleste, men: “nothing evades our attention so persistently as that which is taken for granted. As a rule, we notice explicitly only those features of our total experience which strike our attention by their *not* being obvious” (Ichheiser, 1970, p. 8). Virkelighedssansen skjuler sig i det indlysende og banale, men det betyder ikke, at det dermed er banalt i sig selv.

Så fornemmelsen for virkeligheden, vores virkelighedssans, er denne perception af verdens kontinuitet, vores *mulighed* for udforskning og afsøgning og *mulighed* for at opdage nyt eller andet ved objekterne og begivenhederne. Det er også det, at objekterne på ethvert tidspunkt har en særlig rumlig placering, en identitet så at sige, og at de er indlejrede i hinanden og ikke hænger frit i det tomme rum. Hvis vi støder på noget, som ikke opfylder disse kriterier, vil vi ofte forsøge at afdække deres faktiske natur ved for eksempel

at dreje dem eller gå rundt om dem. Virkelighedssansen er som sådan ikke et egentlig perceptuelt system, men snarere en samtidig eller sideløbende perceptuel opsamling af informationer om verdens virkelighedskarakter. På denne måde ligner den proprioception – selvperception, og på forskellig vis er virkelighedssansen, i hvert fald i normale tilfælde, oplevelsesmæssigt næsten lige så urokkelig som vores selvperception. Man kan naturligvis komme i tvivl om det, man oplever, er virkeligt eller ej, men over tid og med mulighed for at udforske situationen vil man kunne afgøre dette på en ren perceptuel basis. Et tilfælde, hvor dette dog ikke er muligt på, er i en social sammenhæng, hvor man bliver snydt af eksperimentalister, tryllekunstnere eller tricktyve. Her sker der dog ofte også en indskrænkning af ens undersøgelsesmuligheder. Man kan også blive udsat for propaganda eller have stereotype forestillinger, som påvirker ens 'opfattelse' (her i en lidt bredere forstand), men her kunne man i princippet lette sin bagdel og komme ud og se efter, om det nu også er et faktisk forhold eller en indbildt eller påtaget forestilling.

4.1. Mekanismer

Kan vi på denne baggrund sige noget om de mekanismer, som kan ligge til grund for, at en virkelighedssans kan virke? Det, som er virkelighedssansens grundlæggende funktion, er at realitetstjekke, i den forstand, at dyret eller mennesket kan være sikker på, at de informationer, som samles op, har kilde i det omgivende miljø. Er der virkelig noget, som truer os, eller er det bare indbildning? Er der virkelig en lyserød elefant i rummet, eller er det noget med den drink, jeg har drukket? Hvordan afgøres dette? Der er klart nogle kognitive færdigheder, som kan sættes i spil, såsom det sandsynlige ved situationen eller det, vi har læst om noget, og disse kan være ganske valide til at afgøre, om noget virkelig kan forekomme eller ej. Her er interessen dog rettet mod de perceptuelle færdigheder, som samtidig med at samle information op om, hvad der er i verden, også samler information op om, at det er i verden, den samles op. Her vil jeg kort foreslå fire mulige mekanismer bag det at realitetstjekke.

De første to kan sortere under den måde, som de perceptuelle systemer fungerer på i daglig praksis. Den første er, om det er muligt yderligere at udforske det, som perciperes. Kan vi gå tættere på det og rundt om det, og når vi gør det, bliver der så flere informationer tilgængelige for de perceptuelle systemer? I vores almindelige omgang med tingene så er det, hvad der sker, når vi kigger bag et objekt. Den anden mekanisme er at undersøge med mere end blot et enkelt perceptuelt system. Meget af det, der skrives om perception, handler om visuel perception, men det betyder jo ikke, at de andre perceptuelle systemer (såsom lugt, hørelse, berøring og smag) er ligegyldige. Tværtimod, så kan de være essentielle i vores opfattelse af, om noget er virkeligt eller ej. Både i den forstand om det er noget, der er faktisk foranliggende eller ej, og om det er det, som det ser ud til eller ej. Fx fandt Leontjev, at krigsinvaliderede minører, som både var blinde og havde mistet deres hænder, efter

noget tid også mistede deres virkelighedsfølelse. En af patienterne sagde til Leontjev: "Det er, som om jeg læser om alting, jeg ser det ikke ... tingene bliver mere og mere fjerne for mig" (Leontjev, 2002, pp. 104-105).

De næste to sorterer mere under, hvordan omgivelserne har for vane at opføre sig, og som vores perceptuelle systemer er tunet til. Den første er, at verdens objekter har varierende grader af 'substantialitet' (Gibson, 1986), men at den substans, som objektet har, har det med at være vedvarende over tid. Vi kan bevæge os igennem vand, men ikke gennem vægge. Vi kan ælte dej, men hvis vi forsøger at ælte et æble, så går det i stykker. Disse forskellige 'substantialiteter' lærer vi gennem vores omgang med dem, og det, vi lærer om dem, bliver en del af den forventning, vi har til dem. Den anden form for regularitet er, at bevægelser – det være sig objekters, personers eller egen – har det med at være kontinuerte. Et objekt i bevægelse følger en bane uden nogen diskontinuerte spring, og selv når det forsvinder bag noget, er det stadig til stede.

Disse fire forhold er den konstante underliggende opfattelse af den virkelighed, som vi er en del af. Når der brydes med en eller flere af aspekterne, så er vi ikke længere i stand til, med de perceptuelle systemer som grundlag, at afgøre, om noget er virkeligt eller ej. Dette sker i forskellige typer af eksperimenter, men man kunne også forestille sig, at det var det, som skete i en del sindslidelser, sygdomme og hjerneskader. I ovenstående behandling er der naturligvis en del ubesvarede spørgsmål, såsom om der er flere mekanismer eller lovmæssigheder, som er relevante, om de er lige vigtige, om de kan kompensere for hinanden og i det hele taget, hvordan de hænger sammen. Det må en senere behandling af emnet dog tage fat på, da det for nærværende bliver for omfattende.

Det, jeg her har kaldt virkelighedssansen, kunne også kaldes for en sans for det praktiske og faktiske, ja, måske oven i købet for det konkrete (til forskel fra det abstrakte). Og her kan man muligvis forledes til at trække det over i Mammens (1986) 'sansen for det konkrete', men her bør vi fare med lempe. Mammens vending er også kendt under betegnelsen 'den menneskelige sans', idet den er tænkt som et udtryk for, at vi har en særlig mulighed for at se ikke blot forskellene mellem objekterne (objekternes kvalitative identitet), men også om objektet, vi står overfor, er det samme, som vi tidligere har mødt (objektets numeriske identitet). Det vil bringe artiklen for langt ud at diskutere sammenhængen med dette, men det bør påpeges her, at jeg ikke anser virkelighedssansen som noget særlig menneskeligt. Dyr og mennesker er på dette område lige, om end mennesker helt sikkert har en række ekstra muligheder og færdigheder til rådighed, og at den sociale organisation både kan udvide og forringe disse muligheder. Ønsket om et praktisk virkelighedsbegreb er dog helt oplagt spejlet i Mammens diskussion om den sunde fornuft og dens placering i psykologien som en videnskab (Mammen, 2009).

4.2. Illusioner og perception

Mangen en diskussion om perception er startet med det argument, at illusioner viser, at vi kan tage fejl, når vi perciperer verden. Vi ser et, men ved godt, at det er noget andet. Dette kaldes også for illusionsargumentet (Kennedy et al., 1992) og er blevet brugt til i teoretiske kredse at mistænkeliggøre almindelig perception (særlig den visuelle). Argumentet er ofte en slags *argumentum ad hominem*, hvor perception generelt er falsk, fordi perception i visse meget specifikke og særlige tilfælde ikke falder ud som det, spørgeren forstiller sig, er 'sandt'. Det er klart, at hvis illusionsargumentet måtte stå til troende, så kan virkelighedssansen heller ikke være baseret alene på virkeligheden; den må i så fald suppleres med 'mentale modeller' eller 'hukommelse', og dette vil i så fald forhindre en egentlig realistisk tilgang (også jf. det tidligere Harré-citat).

At vi stadig ikke har et svar på, hvordan disse modeller og hukommelsen kommer på plads, så menneskers perception bliver i stand til at kunne opbygge den antagne indre model eller repræsentation af omverdenen, er naturligvis kun et halvt modargument (og er faktisk selv på grænsen til at være et *argumentum ad hominem*). Det er dog muligt at pege på nødvendigheden af en empirisk optælling af, hvor meget der findes i vores omverden, som opfører sig som illusioner eller flertydige figurer, selv når vi har mulighed for at bevæge os rundt og opsamle information om deres objekt- og virkelighedskarakter, og hvor meget vi faktisk ser, 'som det er'. Dette optællingsarbejde findes ikke, men 'som det er' er ord, som sikkert får mange til at rynke på næsen, idet vi er tilbage til den singulære forståelse af omverdenen. Verden og virkeligheden er dog rigt specificeret, og det, som illusionsargumentatorerne blot skal demonstrere, er, at vi ikke er i stand til at udnytte denne overflod i en almindelig dagligdags perception. Det kan de næppe, for hvis illusionsargumentet var rigtigt, og vi ikke kunne stole på vores perceptuelle apparat, så var vi meget hurtigt blevet en sidenote i evolutionens udskillelse. Hvis ikke et dyr i 'real time' kan opfatte de trusler, som miljøet byder på, så er det ikke særlig godt tilpasset, og selvom nogle dyr en gang imellem bliver bytte og en gang imellem tager fejl, så burde fokus hellere være på, hvordan de så ofte kan have ret.

Uden for de psykologiske mure er det heldigvis stadig rimeligt, at 'man tror det, når man ser det' og på den måde gives de perceptuelle systemer en særlig troværdighed.

5. Konklusion

Virkeligheden findes. Det burde ikke være det, vi bruger vores tid på at diskutere. Problemet er, at så længe vi ikke kommer ud ad døren og kigger på, hvad virkeligheden faktisk indeholder, så bliver vores diskussioner om den

foranliggende virkelighed altid et udtryk for logiske argumenter og begrebslige konstruktioner, der kan være konsistente, logiske og sammenhængende, men ganske uden hold i, hvad der faktisk sker.

I denne artikel har jeg forsøgt at argumentere for, at virkeligheden som praktisk begreb kan tage udgangspunkt i vores foranliggende og konkrete eller faktiske miljø, og at dette burde være udgangspunktet, når der teoretiseres om andre psykologiske og sociale forhold. Artiklens hovedformål har dog været at påstå og argumentere for, at vi, som formentlig de fleste dyr, har en sans for denne virkelighed, eller sagt på en lidt anden måde, at vores perceptuelle systemer opsamler information både om verden, om os selv i verden, og om, at det, vi oplever, faktisk også er der i verden. Almindelig dagligdags perception har en karakter, som gør det muligt at "realitetstjekke" virkeligheden, dvs. at vi kan undersøge det, vi oplever, og finde ud af, om det faktisk er det, der er til stede. Dette gøres bl.a. ved at kigge nærmere efter, at lytte efter, at tage op i hænderne og dreje det, at gå rundt om det, at sætte sig på det, sparke til det eller skubbe det. Vi kan kalde på andre og få dem til at hjælpe os med at afdække virkeligheden, men det er sjældent nødvendigt, for vi er rimeligt gode til det selv.

Jeg indledte denne artikel med et citat af Berkeley fra hans bog *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge* fra 1710. Citatet peger på diskussionen om forholdet mellem empiristerne og rationalisterne, og han rejser den meget sigende sammenligning med en støvsky. Hvis det er, hvad der er på færde – at vores begreber står i vejen for vores forståelse, snarere end hjælper den – hvad skal vi så gøre, for at støvet kan lægge sig?

Mit forslag er, at vi starter med en antagelse om, at der er en virkelighed. Ikke en singular, fysikalistisk, reducerbar og deterministisk virkelighed, men en *mangesidet, righoldig, faktisk, abstraherbar* og *determinerbar* (dvs. bestemt) virkelighed. Lad os begynde med mødet mellem omverdenen og den perceptuelle erkendelsesform, som kommer af den perceptuelle aktivtets informationsopsamling og undersøgelse af omgivelserne. Denne form er grundlaget for andre erkendelsesformer såsom tanker og tale, overleveret viden, den sociale organisering og de mange senere historiske abstraktioner, som videnskaben har beriget vores forståelse af virkeligheden med. Hvis vi starter fra det helt grundlæggende og basale, fra en praktisk og virkelig position, og med udgangspunkt i en beskrivelse af de omgivelser, vi befinder os i, så kan det jo være, at støvet lægger sig nok til, at vi kan se vores egne fødder og jorden, som de står på.

Tak

Tak til Klaus B. Bærentsen for mange rettelser, kritiske kommentarer og spørgsmål, og tak til en anonym reviewer for god og konstruktiv kritik.

REFERENCER

- Barker, R. (1968). *Ecological psychology: Concepts and methods for studying the environment of human behavior*. Stanford, Ca.: Stanford University Press.
- Beach, F. A., Hebb, D. O., Morgan, C. T. & Nissen, H. W. (1960) (Eds.): *The Neuropsychology of Lashley. Selected Papers of K.S. Lashley*. N.Y.: McGraw-Hill Book Company.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brunswik, E. (1956). *Perception and the Representative Design of Psychological Experiments*. Berkeley: University of California Press.
- Bhaskar, R. A. (2008). *A Realist Theory of Science*, London: Verso (Original work published in 1975).
- Brinkmann, S. (2006). Damasio on mind and emotions: A conceptual critique. *Nordic Psychology*, 58(4), 366-380. doi:10.1027/1901-2276.54.4.366.
- Chambers, D., & Reisberg, D. (1985). Can Mental Images Be Ambiguous? *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 11(3), 317-328.
- Devitt, M. (1984). *Realism and Truth*. Oxford: Basil Blackwell.
- Fodor, J. A., & Pylyshyn, Z. W. (1981). How direct is visual perception?: Some reflections on Gibson's "Ecological Approach". *Cognition*, 9, 139-196.
- Gergen, K. J. (2001). Psychological science in a postmodern context. *American Psychologist*, 56(10), 803-813.
- Gibson, J. J. (1975). Events are perceivable but time is not. In J. T. Fraser & N. Lawrence (eds.), *The study of time II*. New York: Springer-Verlag.
- Gibson, J. J. (1986). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin (Original work published in 1979).
- Gibson, J. J., Kaplan, G. A., Reynolds, H. N., & Wheeler, K. (1969). The change from visible to invisible: A study of optical transitions. *Perception and Psychophysics*, 5, 113-116.
- Gregory, R. L. (1998). *Eye and Brain. The Psychology of Seeing*, 5. Ed. Oxford: Oxford University Press.
- Harré, R. (1986). *Varieties of Realism. A Rationale for the Natural Sciences*. Oxford: Basil Blackwell.
- James, W. (2003). *Essays in Radical Empiricism*. New York: Dover Publications, Inc. (Original work published in 1912).
- Ichheiser, G. (1970). *Appearances and Realities. Misunderstanding in Human Relations*. San Francisco: Jossey-Bass Inc, Publishers.
- Kaufman, D. A. (2002). Reality in Common Sense: Reflections on Realism and Anti-Realism from a 'Common Sense Naturalist' Perspective. *Philosophical Investigations*, 25(4), 331-361.
- Kennedy, J. M., Green, C. D., Nicholls, A., & Liu, C. H. (1992). Illusions and Knowing What Is Real. *Ecological Psychology*, 4(3), 153-172.
- Leontjev, A. N. (2002). *Virksomhed, Bevidsthed, Personlighed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lewin, K. (1936). *Principles of Topological Psychology*. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Lorenz, K. Z. (1973). The fashionable fallacy of dispensing with description. *Naturwissenschaften*, 60(1), 1-9.
- Mammen, J. (1986). *Den menneskelige sans. Et essay om psykologiens genstandsområde*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Mammen, J. (1994a). En praktisk-realistisk teori for erkendelse af kvantiteter. In N. G. Bolwig, H. Brøns, S. Jørgensen & E. Yndgaard (Eds.), *Perspektiver i samfundsviden-*

- skaben. *Faglige bidrag i anledning af Erik Harsaaes 70-års dag* (pp. 165-185). Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Mammen, J. (1994b). En realistisk begrebsteori: Om forholdet mellem virksomhedsteorien og den økologiske kognitive psykologi. In J. Mammen & M. Hedegaard (Eds.), *Virksomhedsteori i Udvikling*. Psykologisk Skriftserie, Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, 19(1), 43-58.
- Mammen, J., Engelsted, N., et al. (2000). *Psykens topologi. Det matematiske grundlag for teorien om sans- og udvalgs kategorier. Breve til Selskabet for Teoretisk Psykologi*. Psykologisk Skriftserie, Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, 25(1).
- Mammen, J. (2009). Til forsvar for den sunde fornuft. Kan psykologien blive en videnskab uden at fjerne sig fra virkeligheden? Tiltrædelsesforelæsning som adjungeret professor ved Aalborg Universitet 24. april 2009. *Psyke & Logos*, 30, 759-777.
- Mente, D. (1995). Whose Truth? Whose Goodness? Whose Beauty? *American Psychologist*, 50(5), 391.
- Michaels, C. F., & Carello, C. (1981). *Direct Perception*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Reed, E. S. (1996). *Encountering the World: Toward an Ecological Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Schoggen, P. (1989). *Behavior settings: A revision and extension of Roger G. Barker's ecological psychology*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Stebbing, L. S. (1960). 'Furniture of the earth'. In A. Danto & S. Morgenbesser (Eds.), *Philosophy of Science* (pp. 69-81). Cleveland, OH: The World Publishing (Original work published in 1937).
- Turvey, M. T., Shaw, R. E., Reed, E. S., & Mace, W. M. (1981). Ecological laws of perceiving and acting: In reply to Fodor and Pylyshyn (1981). *Cognition*, 9, 237-304.